

הכנס המדעי ה-17
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ו

מהכשרה להוראה: דילמות בפיתוח מקצועי

יו"ר: מירה קרניאלי

מה צופן לי עתידי כמורה? תקוות וחששות של מועמדים ללימודי הוראה

Students' voices: The hopes and fears of student teacher candidates

אוריינטציה עתיד מוגדרת כדימוי הסובייקטיבי שיש לאדם אודות עתידו והיא נחשבת כמשאב התורם לאדם. החשיבה על העתיד מסייעת בגיבוש ערכים, ציפיות ומעוררת מוטיבציה בכך שהיא תורמת להצבת יעדים ומטרות ומביאה לתכנון התנהגות על מנת לממשן. מחקרים אודות אוריינטציה עתיד מראים כי יש לחשיבה על העתיד תרומה להישגים בלימודים ולהתנהגויות אדפטיביות.

מחקרים אודות מועמדים להוראה ואודות מורים מתחילים התמקדו בעיקר בחששותיהם המקצועיים ולא ייחסו חשיבות לבדיקת התקוות שלהם ביחס לעתידם המקצועי. בכך התמונה שנתגלתה הייתה לא מאוזנת והתמקדה רק בהיבטים שליליים. ההנחה היא כי התייחסות לתקוותיהם של אותם מועמדים ומורים מתחילים משקפות את עמדתם בנוגע ל"מורה הטוב" בעיניהם וכי היחס בין התקוות לבין החששות של המורים העתידיים יכול להיות מדד אודות רווחתם הרגשית.

מטרתו של מחקר זה הייתה לבחון מהן התקוות והחששות של מועמדים ללימודי הוראה באורנים ביחס לעתידם המקצועי כמורים, ובכך להכיר את המוטיבציות להוראה, ולבחון האם הנושאים הנלמדים בהכשרת המורים רלוונטיים ועונים על סוגיות אלו כפי שהן עלולות בקרב המועמדים.

במחקר השתתפו 90 מועמדות ומועמדים ללימודים סדירים לתואר ראשון (הכוללים תכנית להכשרת מורים), שהתבקשו לענות על שתי שאלות פתוחות הנוגעות לתקוות ולחששות הנוגעים לעתידם המקצועי כמורים. בנוסף, המועמדים התבקשו להשיב על שאלות לגבי גילם, מינם והמקצוע אותו הם רוצים ללמוד.

השאלות נותחו באמצעות מתודולוגיה איכותנית על-ידי שתי החוקרות בנפרד ומהן עלו שתי תמות מרכזיות הנוגעות לתקוות: למי ההיגד מתייחס ולתוכנו. כל תמה התפצלה לשלוש קטגוריות הנתמכות בספרות אודות אוריינטציה העתיד. ביחס לשאלת הנמענים, הקטגוריות התייחסו אל העצמי, הזולת והכלל. ביחס לתוכן, הקטגוריות התייחסו לתכנים רגשיים, לימודיים וחברתיים. שלוש התמות הנוגעות לחששות הן תמה רגשית, התארגנות בכיתה והסתגלות לבית הספר. ניתוחי התמות העלו כי ביחס להיבט הרגשי עלולות שתי קטגוריות: העצמי והתלמיד. בהיבט המתייחס להתארגנות בכיתה עלו שלוש קטגוריות: דידקטיקה, בעיות משמעת והבנה ואהבה של התלמידים את חומר הלימוד. התמה הנוגעת להסתגלות לבית הספר כללה רק את חששם של המועמדים כי יחוו קושי בעניין זה. השאלות הדמוגרפיות נותחו באמצעות סטטיסטיקה תיאורית לממצאים ושכיח בהתאם לכל שאלה.

הממצאים מראים כי למועמדים יש יותר תקוות מאשר חששות ביחס לעתידם כמורים, והן נוגעות לתפיסות הרווחות ביחס ל"מורה הטוב" ולהוראה יעילה. החששות נוגעים בעיקר להסתגלות האישית במרחב הבית ספרי ולהתמודדות עם קשיים העלולים להופיע בכיתה. הממצאים יכולים לתרום ולהעשיר את הנושאים הנלמדים בקורסי ההכשרה על מנת שיעניקו כלים תאורטיים ויישומיים הנוגעים הן לתקוות והן להתמודדות עם החששות.

ההרצאה תתמקד בהיבטים קונספטואליים בקשר שבין אוריינטציה עתיד לבין הכשרת מורים ובהשלכות היישומיות הנגזרות מהמחקר.

מילות מפתח: אוריינטציה עתיד, הכשרת מורים, מועמדים להוראה

בחירת ערוצי תקשורת שונים לביצוע משימות פשוטות ומורכבות

במסגרת עבודת צוותי מקצוע בבתי הספר

Choosing different media channels for performing simple and complex professional teamwork tasks in schools

בשנים האחרונות החלה מערכת החינוך לעשות שימוש בערוצי תקשורת וירטואליים למטרות שונות, בהן גם לביצוע עבודה בצוותי המקצוע הדיסציפלינריים. המחקר המוצג בדק מהן המשימות המבוצעות על-ידי מורים במסגרת עבודת הצוות המקצועי אליו הם שייכים ומהם ערוצי התקשורת המשמשים אותם לביצוע המשימות השונות. מטרתו המרכזית של המחקר הייתה לבדוק אם יש התאמה בין מורכבות המשימה וערוצי התקשורת המשמשים לביצועה. השערת המחקר הייתה כי מורים העושים שימוש במגוון ערוצי תקשורת לביצוע משימות בעבודת הצוות, יעשו שימוש בערוצי תקשורת עשירים לביצוע משימות מורכבות ובערוצי תקשורת דלים לביצוע משימות פשוטות.

במסגרת מחקר גישוש נערכו ראיונות מובנים למחצה עם ארבעה רכזי מקצוע בבית ספר אחד. מטרתם הייתה לזהות את המשימות המבוצעות בפועל על-ידי הצוותים המקצועיים ואת ערוצי התקשורת המשמשים את חברי הצוות בעבודתם. בהמשך נשלח שאלון מקוון למורים המלמדים בכלל בתי הספר שהשתתפו במחקר, בו הם התבקשו לרשום חמש משימות אותן הם מבצעים במסגרת עבודת הצוותים המקצועיים, וכן באלו ערוצי תקשורת הם עושים שימוש בעבודת הצוות. על השאלון השיבו 63 מורים.

באמצעות ניתוח תוכן של הראיונות ושל התשובות לשאלון המקוון זוהו 15 משימות המבוצעות על-ידי המורים במסגרת עבודת הצוות וזוהו ערוצי התקשורת בהם נעשה שימוש. נמצאה הלימה בין ממצאי הראיונות והשאלון המקוון. נבנה שאלון מותאם שהועבר במסגרת מחקר כמותי שהתבצע בהמשך. בשאלון התבקשו המורים לסמן את ערוצי התקשורת המשמשים לביצוע כל אחת מהמשימות שהוגדרו וכן לסמן את ערוץ התקשורת העיקרי המשמש לביצוען. הם גם ציינו את מידת הניסיון הקודם שלהם בשימוש בערוצי התקשורת השונים, כולל לצרכים פרטיים. המשימות שמופו חולקו למשימות פשוטות (לדוגמה: מיפוי הישגים, העברת הודעות), ולמשימות מורכבות (לדוגמה: הגדרת מטרות עבודה לצוות, דיון בשיעורים), זאת על-פי ההגדרות המקובלות בספרות המחקרית. על השאלונים השיבו 138 מורים משש חטיבות ביניים.

נמצא כי ערוץ התקשורת העיקרי המשמש את המורים לביצוע משימות הוא מפגש פנים אל פנים. ערוצי תקשורת עשירים נוספים היו שיחות טלפון, צ'אט, קבוצות WhatsApp ועוד. ערוצי תקשורת דלים היו דואר אלקטרוני, SMS מערכת משוייב ואחרים. בהמשך נבחנה ההתאמה בין עושר ערוץ התקשורת העיקרי לבין מורכבות המשימה. נמצא כי בקרב מורים המשתמשים הן בערוצי תקשורת עשירים והן בערוצים דלים, קיימת התאמה בין מורכבות המשימה לבין עושר ערוץ התקשורת המשמש לביצועה, כלומר הם משתמשים בערוצי תקשורת דלים לביצוע משימות פשוטות ובערוצי תקשורת עשירים למשימות מורכבות.

מומלץ להנהלות בתי הספר למפות את שליטת חברי הצוות בערוצי התקשורת השונים ובהתאם לכך לשלב הכשרה ודיון על השימוש בכלים וירטואליים בתכנית העבודה הבית ספרית, כולל התייחסות לשיקולים בבחירת ערוץ התקשורת בהתאמה למשימה ומורכבותה. כל אלו יוכלו לאפשר פריצת גבולות המקום והזמן בעבודת הצוותים במערכת החינוך באופן משמעותי יותר ובצורה מושכלת.

מילות מפתח: עושר ערוץ תקשורת, מורכבות המשימה, צוות מקצוע, בית ספר

פיתוח מקצועי למורים מומחים ובעלי ותק : למידה בקבוצת השייכות או בקבוצה מגוונת?

Professional development courses for expert teacher:

Homogenous or heterogeneous groups?

ההוראה נתפסת כפרופסיה הדורשת פיתוח מקצועי הקשור בלמידה לאורך החיים. בשנת תשס"ח נחתם הסכם "אופק חדש", שכלל מתווה מדיניות לפיתוח מקצועי של עובדי הוראה, והוגדרו בו דרגות הקידום המקצועי: דרגות 1-6 ודרגות 7-9, שהן שלב המומחיות. הכוונה הייתה לפתח קורסים לדרגות הגבוהות המיועדים לאוכלוסייה הטרונגית של מורים, שאינה מובחנת על-פי תחום דעת ותפקידי הוראה, אך בהמשך נוספו קורסים ייחודיים המכוונים לאוכלוסיות מורים הומוגניות.

המחקר התבצע בסיום שנת תשע"ד, שבמהלכה התקיימו במכללת אורנים 12 קורסים לדרגות 7-8: שמונה לאוכלוסיית מורים הטרונגית, וארבעה לאוכלוסיית מורים הומוגנית (יועצות, חונכים, גננות). מטרת המחקר הייתה לבחון את תפיסות המורים הלומדים בקורסים לגבי מידת מימוש מטרות הפיתוח המקצועי בדרגות 7-8. נבדקה גם תרומת הלימודים בעיני הלומדים בקורסים המיועדים לאוכלוסיית מורים הטרונגית מול קורסים המיועדים לאוכלוסייה הומוגנית. במחקר שולבו שתי מתודות: המתודה הכמותית שהתבססה על סקר מתאמי, והמתודה האיכותית שהתבססה על שאלות פתוחות ו-20 ראיונות. חשיבות המחקר היא בבדיקת מימוש מטרות הפיתוח המקצועי בדרגות 7-8 בהתאם לתפיסות הלומדים.

מן הממצאים עולה כי המורים לא חשבו שעדיף ללמוד רק עם מורים מתחום הדעת או התפקיד שלהם. הם לא שללו את הלמידה בקבוצה הטרונגית וכמעט מחציתם השיבו כי הגיוון באוכלוסיית המורים בקורס הרחיב במידה רבה את הרשת החברתית והמקצועית שלהם, העשיר את הידע שלהם והשביח את עבודתם. כ-60% אף ציינו שלדעתם רצוי ללמוד את נושאי הקורס בקבוצת מורים הטרונגית. נמצא הבדל מובהק לגבי תרומת הלימודים: המורים שלמדו בקורסים ההטרונגיים סברו שתרומת הלימודים גדולה יותר, בהשוואה למורים שלמדו בקורסים ייחודיים. בדומה לממצאי השאלון, גם בראיונות ציינו רוב המורים את יתרונות הלמידה שהתבצעה בקבוצות הטרונגיות.

בספרות מוצגים ארבעה מרכיבים מרכזיים המשפיעים על איכות הקורסים ויעילותם: (1) תוכן: משתלמים נוטים להעדיף קורסים המעמיקים את הידע הדיסציפלינרי ומציגים שיטות הוראה חדשניות; (2) למידה שיתופית; (3) משך הקורס: ככל שהקורס ארוך יותר, הישגי התלמידים בנושא זה טובים יותר; ו-(4) ליווי ותמיכה במהלך הלמידה וביישום בפועל במסגרות ההוראה.

דומה שקיימת סתירה בין המרכיב על פיו מורים מעדיפים ללמוד את תחום הדעת ושיטות חדשות, לבין תוצאות המחקר המצביעות על שביעות רצון רבה למדי מלמידה בקבוצה שאינה שייכת דווקא לתחום דעת. ניתן להסביר את ההבדל בין הממצאים בשתי דרכים: (1) מדובר במורים בעלי ותק ומומחיות, המחפשים פיתוח מקצועי מסוג אחר; ו-(2) שלושת המרכיבים הנוספים המשפיעים על יעילות הקורסים מתממשים בדגם הקורסים לדרגות הגבוהות, ונראה שהם באים לביטוי רב יותר בקורסים ההטרונגיים. מסקנה אפשרית היא שהלמידה בקורסים ההטרונגיים חשובה ותורמת בעיני המורים הלומדים, ויש לפעול כדי לחזק דגם זה של למידה.

מילות מפתח: התפתחות מקצועית, מורה מומחה, למידה בקבוצות הטרונגיות, מרכיבי יעילות הפיתוח המקצועי

ניתוח "כתיבת עבודת גמר": קורס בתכניות הלימודים לתואר M.Ed.**Analysis of final course papers in M.Ed. programs**

המחקר הנוכחי בוחן ומעריך את מודל ההנחיה שהתקיים בקורס "כתיבת עבודת גמר" בשנת ההתנסות הראשונה (2014-2015). זהו קורס סדנאי המיועד לתלמידי התואר השני במכללה ונועד להחליף את מודל ההנחיה הפרטנית. במסגרת המודל הפרטני, שיעור הסטודנטים שסיימו את כתיבת עבודת המחקר בטווח זמן של עד שנה מתום הלימודים היה נמוך. המודל החדש הוצע על מנת להביא סטודנטים רבים יותר אל קו הסיום. המחקר הנוכחי דן במשמעויות הנגזרות ממודל זה ובהשלכותיו ברמת הסטודנט, המנחה, סגל התכנית והפקולטה כולה.

כלי המחקר משלבים גישות מחקריות שונות ומתמקדים במושאי המחקר: (1) תיעוד תהליך ההיערכות לקראת שנת ההוראה; (2) ניתוח חוויית ההוראה והלמידה מנקודת מבטם של המרצים המנחים באמצעות ראיונות (ראוינו 16 מנחים); (3) ניתוח עמדותיהם של הסטודנטים כלפי הקורס ותהליכי ההוראה-למידה (באמצעות שאלון שביעות רצון המונה 30 היגדים המחולקים לחמישה ממדים: מענה פרטני לצורכי הלומדים; איכות תהליך הלמידה וחוויית הלמידה; איכות המטלות והערכתן כחלק מתהליך הלמידה; איכות ההנחיה בהקשר לביצוע המחקר ולכתיבת העבודה; תרומת הלמידה בקבוצה). תשובותיהם של 120 סטודנטים קודדו ונותחו במדדים ובמבחנים סטטיסטיים.

מן הממצאים עולה שמרבית המנחים מברכים על מודל ההנחיה באמצעות הקורס, אך עמדותיהם תלויות בגודל הקבוצה. רוב המרצים המנחים היו שבעי רצון מסיועם של עוזרי ההוראה והציעו להרחיב את היקף שעות התרגול. מרבית המרצים נעזרו באתר מלווה קורס אך הוא שימש כ'מחסן חומרים', ולא נעשה שימוש בכלים אינטראקטיביים ללמידה. בכלל הקורסים שולבו שלושה סגנונות הוראה: הוראה פרונטלית, למידה שיתופית, הנחיה פרטנית.

המרצים המנחים ציינו את התרומה שיש לעבודה על-פי לוח זמנים מוגדר ולקיום מפגשים שבועיים, זאת בהשוואה לתהליך ההנחיה האישי המסורתי, אך פקפקו ביכולותיהם של הסטודנטים להפגין למידה עצמאית. קשיים אלה, הקשורים באוריינות אקדמית, בולטים במיוחד בקרב סטודנטים ששפת האם שלהם אינה עברית. ההטרונגויות בקבוצות נתפסה על-ידי המרצים כבעיה המעיבה על המודל כולו.

למידה שיתופית התבטאה בעיקר כשהסטודנטים הציגו את תוצריהם וכשדנו בדוגמאות. הלמידה הקבוצתית נתפסה על-ידי מספר מרצים כמרכיב חיוני וחיובי ביותר, מן ההיבט הענייני-תוכני ומן ההיבט החברתי-חוויתי, המאפיין את המודל הנוכחי ומבחין בינו ובין המודל המסורתי. חשיבותה של למידה שיתופית במסגרות לימוד לתארים מתקדמים עולה בקנה אחד עם ממצאים של מחקרים קודמים. היעדר היכולת של הסטודנטים להקיש מן הדוגמאות לעבודתם שלהם נתפסה כביטוי לבעיות בחשיבה מחקרית ובחשיבה מופשטת.

נמצא כי מידת שביעות הרצון של כלל הסטודנטים מן המודל, גבוהה למדי בכל הממדים. בממד "תרומת הקבוצה ללמידה", מידת שביעות הרצון הממוצעת היתה הנמוכה מבין הממדים. נמצא כי שביעות הרצון של הסטודנטים תלויה בתכנית הלימודים ובמאפיינים דמוגרפיים כמו גיל, מגדר ומגזר.

על בסיס הממצאים ניתנו מספר המלצות: (1) להגביל את גודל קבוצות ההנחיה; (2) לשפר ולהרחיב את תהליכי הלמידה הקבוצתית; (3) לנצל את ישיבות סגל ההוראה לפיתוח כלי הערכה ומיומנויות של הנחיית קבוצות; (4) לנצל כלים מתוקשבים למעקב ומשוב אחר תהליך הלמידה; (5) לקשר בין התכנים הנדרשים

בקורסים אלה ובין לימודי התשתית וקורסים אחרים ; ו-6) לשתף את סגל ההוראה בנושאים הנחקרים
ובתהליכי הלמידה-הוראה המתחוללים בקורס.

יישומן של המלצות אלה הוא בעל חשיבות לא רק ברמה של הקורס המסוים כי אם מזמן להתבונן ולשקול
את ההשלכות של המודל הנוכחי של ההנחיה על עיצוב הבוגר החוקר ועל איכותן של עבודות הגמר.

מיילות מפתח : כתיבת עבודת גמר, מודל הנחיה, אוריינות אקדמית, למידה שיתופית, תואר שני M.Ed.